

OTAKAR NOVÁK

ANATOLE FRANCE A OTÁZKA HUMANITNÍHO STUDIA

Univ. prof. dr. Františku Novotnému

Letos se setkávají dvě jubilea Anatola France. Narodil se 16. dubna 1844 a zemřel 12. října 1924. Vzpomínáme tedy jednak 110. výročí jeho narození, jednak 30. výročí jeho smrti.

Otázka Franceových soudů o humanitním studiu může se zdát pouze okrajovým problémem spíše kulturně historickým. Avšak i takováto na pohled úzká problematika má širší souvislosti a dokládá pravdivost these, že ve skutečnosti všechno souvisí se vším. Lze na příklad ukázat, že vztah k otázce humanitního studia je spjat i se dvojím základním problémem, na nějž narážíme u Anatola France. Jde jednak o problém, v čem tkví hlavní příčina toho, že v době, kdy jeho vrstevníci Zola, Mallarmé, Verlaine, mladší Rimbaud a jiní byli větší nebo menší měrou zachvázeni literárním novotařením — Anatole France si naopak zakládal na tom, že se hlásil k některým typickým tradicím francouzského klasicismu; jednak o otázku, jak se stalo, že Anatole France — v 80. letech a na začátku 90. let minulého století estétský (a bezmála ideologický) tradicionalista, renavovský dilentant, duchaplný ironik, „pohravač se slovy“ a skoro noetický pyrrhonik — opustil svou „slonovou věž“, obrátil svůj zájem čím dál soustředěněji k realitě sociálně politického dění současné Francie, vstoupil do řad militantních socialistů a skončil dokonce jako velký příznivec komunismu.

Od sklonku starého režimu v XVIII. století se ve Francii intensivně diskutovalo zaměření střední školy, především význam všeobecně vzdělávacího, převážně „humanitního“ studia (*humaniora studia, humaniores litterae*, francouzsky *les humanités*), opřeného o klasické jazyky a tak zvané humanistické předměty. Tato diskuse se nevedla jenom ve Francii. Probíhala v různé míře v celé Evropě kolem zastarávajícího odkazu renesance, který přicházel víc a víc do konfliktu se změněnými potřebami pozdně feudální a buržoasně kapitalistické společnosti. Vleklá diskuse není dodnes definitivně uzavřena. Ze všeho nejvíce se dostávala do ohně sporu otázka latiny. Právě ve Francii mělo humanitní studium obzvláště silnou tradici a upevněnou pozici. Ze všech sesterských zemí románských, přímých dědiček římské antiky, měla Francie v nové době kulturně nejprůbojnější postavení. Proto se zde střetnutí tradicionalistických a modernistických tendencí ve školství vyhotilo nejbojovněji. Anatole France náležel mezi přední francouzské autory — patřili k nim na př. Lamartine, Taine, Leconte de Lisle a jiní —, kteří se sporu o otázku humanitního studia účastnili na té či oné straně.

O Franceovu vztahu ke klasickému studiu by se mělo mluvit především tam, kde se rozebírá jeho poměr k antice. „Ve skutečnosti mám rád jenom to, co je antické,“¹ prohlašoval prý starý France sám. Není ovšem radno brát autory vždy doslova. Ale Franceův zájem o klasickou antiku a její odkaz asimilovaný francouzskou vzdělaností sotva unikne i zběžnému čtenáři jeho děl. O Franceovi literárním kritikovi bylo řečeno, že cizí spisovatelé zůstávali pro něho „pravými *citizens*“, neboť prý „mohl mít hlubokou spřízněnost pouze s autory antickými anebo s Francouzi z rodu klasiků“.²

Tato orientace Franceova zájmu měla ovšem pro jeho filosofii, estetiku a literární tvorbu podstatný význam. Na tomto zaměření se podílelo zvláštní rodné prostředí Franceovo, učení návštěvníci otcova antikvariátu (na př. archeolog Du Bois du Bais, ctitel antického umění a písemnictví, který prý „byl chtěl žít za Marka Aurelia“³ a později půjčoval mladému Franceovi svého Winckelmannna), klasická studia na střední škole a ovšem také kult antiky, který se stal parnasistům hlavním zdrojem literární obrody. Anatole France v jejich řadách debutoval jako básník. Náležel-li na Parnas k těm, kdo s antikou „byli důvěrně obeznámeni“, a jevil-li se už ve svých dvacátých letech jako „humanista“,⁴ mělo to tedy několikero příčin. Avšak lze říci, že do prvního soustavnějšího styku s antickou literaturou přivedlo France přece jen humanitní studium na střední škole.

Chlapec z poloproletářské rodiny pařížského bouquinisty „s židlemi“ přinášel si na panskou kolej Stanislas, která byla v rukou maristů a na níž France po prvé poznal trpkost společenských protikladů, návyky samotářského dětství. Škola mu připadala jako vězení i v hodinách klasických jazyků (v nichž se prý ještě nudil nejméně), takže musil pro nevalný prospěch jednu třídu a pak i maturitu opakovat. A přece později na tyto hodiny často vzpomínal. Dovedl prý se ze své polosnové nesoustředěnosti náhle probudit, když třeba i jen nahodile zaslechl jména nebo roztržitě vnímal útržky z antické četby: znenadání jej zaujaly, vytrhly z obvyklé poloviční nepřítomnosti duchem a pohřížily do rozjímání nad danými postavami nebo ději. Romain Rolland o sobě vypráví, že jako chlapec po prvé objevil v starém překladu Shakespeara a svazek rytin, obsahující galerii Shakespeareových ženských postav. „Některé z těchto postav“, vzpomíná Romain Rolland, „hudba jejich krásných jmen pronikaly mé dětské srdce tajemným a něhyplným neklidem. Nikdy jsem ty magické slabiky nezapomněl: Viola, Perdita, Miranda, Imogena...“⁵ Něco podobného se přihodilo nebo lépe přiházelo i mladému Anatolu Franceovi. Také jeho dětství bylo podivně okouzleno hudbou ženských jmen a vidinami ženských postav. Jenže u něho šlo o antiku: Thetis, Nausikaa, Antigona, Lavinia, Kleopatra, Cynthia a jiné postavy mu učarovaly s uhrančivostí Chateaubriandovy „syfídy“.

Klasické studium poskytovalo Franceovi podněty nejen pro jeho mladistvou obraznost, nýbrž i takové, jež nezůstaly bez trvalého vlivu na jeho vývoj slovesného umělce. Vzory literární urozenosti a uhlazenosti probouzely v něm snahu, aby se alespoň v oblasti vybrané mluvy a ladného slohu, která mu byla poměrně snadno přístupná, pokusil soutěžit — úspěšně — s aristokratičností panských spolužáků. Jediná pochvala, které se Franceovi gymnasistovi dostalo, byla pochvala za slohovou obratnost a uhlazenost některých latinských a francouzských komposic. Za II. císařství, kdy humanitnímu studiu v podstatě stále „vládla rétorika jako ve století XVII. a XVIII.“ a kdy se francouzský úkol stával „cvičením ve slohu nebo spíše v některém ze slohů“,⁶ to jest buď ve slohu prostém, prostředním nebo vznešeném, nebyla pochvala za dovednost v krásném vyjadřování ničím bezvýznamným. Anatole France se „rétorice“ v tomto smyslu od dob svých humanitních studií nikdy nezpronevřil a hlásil se po celý život k dávné domácí tradici ukázněného a ušlechtilého výrazu, která se opírala o vzory z antiky.

O humanitním studiu, jak bylo pěstováno ve Francii za vlády Napoleona III., řekl později vtipně Franceův vrstevník, historik Ernest Lavisse, který jím také prošel: „Humanitní studium, tak jak nám je poskytovali, nás naučilo opravdu příliš málo věcem o lidstvu.“⁷ Český překlad nezachytí náležitě slovní hříčku

originálu mezi „les humanités“ — *studia humanitatis* a „l'humanité“ — *humanitas*. Lavisse zde narážel na rozpor,zející mezi názvem tradovaným z doby, kdy náplň tohoto studia byla na výši, a mezi náplní, na níž toto studium ulpělo až do 2. poloviny XIX. století přes změněné potřeby a rozmach poznání.

Když se však France v 80. letech zabýval po prvé v autobiografické perspektivě humanitním studiem, nedíval se na ně takto věčně. V jeho hodnocení se tehdy obráželo zřetelné idealisování tohoto studia. V *Knize mého přítele* z r. 1885 France uváděl, že nebyl jenom lelkujícím a plisněným žákem, nýbrž i „svým způsobem malým humanistou“. Použil této příležitosti, aby vyslovil svůj celkový postoj k tradičnímu klasickému studiu: „Cítil jsem velmi intenzivně“, psal, „kolik roztomilého a ušlechtilého je obsaženo v tom, co tak pěkně nazýváme krásným písemnictvím. Již tehdy jsem měl smysl pro krásnou latinu a krásnou francouzštinu, jehož jsem přes rady a příklady svých šťastnějších současníků dosud nepozbyl. V tomto směru se mi přihodilo, co se obvykle stává lidem, jejichž přesvědčení je předmětem opovrzení. Stal jsem se pyšný na to, co snad bylo jen směšné. Vzal jsem si svou literaturu do hlavy a zůstal jsem klasikem. Mohou o mně prohlašovat, že jsem aristokratem a mandarinem; myslím si však, že tomu, kdo je dobře připraven, aby si je osvojoval, šest nebo sedm let literárního vzdělání dodá ušlechtilosti, uhlazené síly a krásy, jakých jinými prostředky nedosáhneme.“⁸

Nešlo zde jen o přihlášení k tradiční kultuře řeči, kterou se ostatně francouzské školství přes všechny vývojové změny a reformy v pozoruhodné míře vyznačuje podnes (a kterou hodnotí kladně i sovětský pedagog Medynskij).⁹ France věděl, proč si může dovolit brát na sebe odium „aristokrata“ a „mandarina“. Neboť takováto „opovrzení“ bylo v jistých kruzích mladé III. republiky — v kruzích konservativní společnosti — působivější visitkou, nežli byla pro jednoho z jeho tehdy „šťastnějších“, protože v širších kruzích čtenějších současníků Emila Zolu jeho pověst útočného, nevybíravého, netradicionalistického naturalisty.

Na sklonku II. císařství psal mladý France — kryt antickými náměty — odvažné republikánské verše in tyrannos. Nenáviděl režim za to, že ho uprostřed svých radovánek „nechal trpět v zákrámí a ve studovně“ jako Jana Serviena, a lnul s nadějami utopisty k představě republiky, poněvadž od ní — rovněž jako blouznivý Jan Servien — „očekával všechno“.¹⁰ Avšak po vojenských a politických událostech let 1870—1871 (prusko-francouzská válka a Komuna) vlivem některých osobních zkušeností, vlivem tehdejších učitelů mladé generace Taina a Renana a vlivem změn ve vlastním životě (dostal místo v knihovně senátu r. 1876 a oženil se r. 1877 s dívkou, která si zakládala na svém původu) začal Anatole France mířit na čas do vod konservativnějších. Získal již r. 1881 uznání Francouzské akademie románem *Zločin Sylvestra Bonnarda, člena Institutu*, který byl idealisující tematikou, úsměvnou humorností a vybraným slohem na míle vzdálen od produkce vítězného naturalismu, jenž pohoršoval t. zv. „správně smýšlející“ čtenářstvo. Když se téhož roku narodila Franceovi dceraška, začal psát autobiografické vzpomínky na vlastní dětství. Jeho tehdejší zaměření se obrazilo nejen v celkovém ladění a thematickém výběru vzpomínek, nýbrž i v tom, že svůj sociální původ transponoval do vyšší společenské sféry (udělal z Petra Nozièra, protagonisty *Knihy mého přítele*, syna pařížského lékaře).

Jako tolerantní, nepesimistický skeptik, zbavený představ republikánského radikalismu, dogmat parnasistní estetiky a ilusí scientismu, dbal teď France — ironisující noetickou nemohoucnost pozitivismu — vkusu „třetího stavu napudrovaného“.¹¹ Obracel se k „lepšími vrstvám“ pravidelnou žurnalistickou čin-

ností v jejich časopisech, seznamoval se s nimi v bezprostředním společenském styku jako host módních aristokraticko-buržoasních salonů. Tím si také vysvětlíme, že se France v letech pokrokové aktivity liberálů dal na čas získat i pro přímo reakční politiku těchto vrstev, které začínaly upínat své naděje k osobě generála Boulangerera jakožto slibného nástroje pravicového iřevratu (1887—1889); France totiž v těchto vrstvách viděl představitele pravého vlastenectví Francie poražené Pruskem a záruku pevného společenského řádu.

Proto se v 80. letech neostýchal hlásit k literárnímu i ideologickému tradicionalismu. Proto ve svých vzpomínkách mimo jiné idealisoval i dojmy z vlastního humanitního studia, které bylo pokládáno za jeden ze základních zdrojů národní vzdělanosti Francie. Anatole France přitom nebyl neupřímý. Měl k této vzdělanosti, navazující na prvky z antiky, intimnější vztah než kterýkoliv z jeho francouzských vrstevníků. Je možno chápat jako zpověď, když France vyprávěl, že již v dětské duši měl „smysl pro římskou sílu a velké obrazy antické poesie“ a že hlavně, jakmile objevil Řecko, „uviděl krásu v její nádherné prostotě“. Ale když zároveň hodnotil jedinečnost humanitního studia slovy: „Myslím, že pokud jde o vzdělávání ducha, nic se nevyrovná studiu obojí antiky podle method starých francouzských humanistů“, tu šlo o jinou rovinu. V této chvíli mluvil France přece jen spíše jako stoupenec tradicionalismu konservativců, ohroženého modernismem republikánů, než jako někdo, koho jeho přiznané anarchický poměr ke škole učinil málo povoláním, aby tak vysoce oceňoval pedagogickou účelnost klasického studia. Připustil teprve v *Životě v květu*, že k hodnocení klasických studií s tohoto hlediska nebyl povoláný. Do jaké míry se r. 1885 díval na „vzdělávání ducha“ z perspektivy tradičního, estétského formalismu, vyplývá z charakteristiky humanitního studia, kterou připojil v další větě: „Výraz humanitní studium, které značí uhlazenost, se velmi hodí pro klasiickou kulturu.“¹² Takový cíl reformátorům, kteří usilovali o demokratisaci střední školy a její sblížení s požadavky sociální skutečnosti, ovšem již nemohl vyhovovat.

Toto reformní úsilí mělo také již svou tradici. Osvícenská buržoasie podnikala od počátku XVIII. století nápor proti výlučnému postavení klasických studií,¹³ jež utrpěla první citelnou porážku za revoluce z r. 1789, která výuku svých „centrálních škol“ radikálně soustředila na studium předmětů reálných. Klasická studia byla částečně obnovena za Napoleona I. a opět plně zavedena za restaurace Bourbonů. Jejich postavení zůstalo za Červencové monarchie nedotčeno přes to, že se v souvislosti s prudkým hospodářským rozmachem Francie ozývalo již před r. 1848 — a to jak mezi buržoasními liberály, socialisty a komunisty,¹⁴ tak i mezi některými katolíky — volání po zpraktičtění středního školství.

Teprve H. Fortoul, ministr školství na počátku vlády Napoleona III., provedl r. 1852 reformu střední školy tím, že rozdělil vyšší třídy na větev humanitní a na větev reálnou (ve smyslu potřeb průmyslové a obchodní buržoasie) a odstranil filosofii a oklestil historii (za účelem zabezpečení protiliberální a protisocialistické pravice). Prudká oposice způsobila, že liberální ministr Duruy r. 1864 větvení zrušil, vrátil střední škole její všeobecně vzdělávací charakter a zřídil kratší studium „zvláštní“, reálné. V 80. letech oportunističtí liberálové III. republiky, kteří odstraňovali vliv církve a reorganisovali školství, upravili mimo jiné také nově studium středoškolské. Jules Ferry posunul studium latiny a řečtiny a poskytl ve všech třídách více hodin než dosud předmětům reálným. Právě kolem tohoto zásahu vznikl onen vleklý spor mezi obhájci klasických studií a modernisty, školská to variace „querelle des anciens et des modernes“. Nejrevolučnější stanovisko hájil Raoul Frary s knížkou *La question du latin*. Nejmilosrdně potírající latinu a vyvracející argumenty tradicionalistů. Koncem 80. let byly hojně navštěvované, ale přesto přezírané „zvláštní“ školy povýšeny na „moderní“ střední školy (reálky) s maturitou; tím ovšem vznikla otázka zrovnoprávnění abiturientů humanitního a reálného studia při vstupu na vysoké školy, která privilegovanost humanitního studia ohrožovala s jiné strany.¹⁵

Stanovisko Anatola France z těchto let vyplývá nejlépe z jeho zásadní stati *Ve prospěch latiny* (*Pour le latin*) z října 1886. France se v historické zkratce zamýšlel nad rychlým úpadkem významu latiny v evropské vzdělanosti od XVIII. století. Konstatoval přeorientování francouzské střední školy k zaměření, jež mělo přihlížet k požadavkům moderního života. „Přáli si,“ řekl o školských reformátorech III. republiky, „aby vyučování zůstalo liberální, stávajíc se zároveň praktickým. Nabili osnovy jako pušky pro nevím jaký divoký boj. Napřeňovali tam fakty, fakty, fakty... Latina tím velmi utrpěla.“ Viděl však, že „faktomanie“ liberálů nebyla jediným nepřitelem latiny a humanitního studia vůbec. Polaičtění školy znamenalo významný zásah protiklerikální. V této souvislosti pokládal France za nutné odstranit nedorozumění a upozornit, že se otázka latiny nesmí prostě směřovat s otázkou klerikalismu. „Mnozí republikáni latinu ozeleli,“ psal, „protože se domnívali, že byla vymyšlena jesuity. Mýlili se. Jesuité nikdy nic nevymyslili; vždy všeho používali. Stačí otevřít Erasma nebo Rabelaise, abychom viděli, že klasická latina byla zavedena do škol učenici renesance.“¹⁶

Připomínáje tento vlastně antiklerikální původ klasických studií chtěl France zřejmě vyvést z omylu ty republikány, kteří měli v paměti pouze spor o klasická studia, jež vznikl v katolických kruzích po zákonu Fallouxovu z r. 1850 a za něhož jesuité s oporou Vatikánu tato studia proti ultramontánům obhájili.¹⁷ Ovšem ponechával stranou otázku jinou. Reformátoři školství si byli vědomi toho, že jesuité měli humanitní studium ve Francii od začátku XVII. století z valné části ve svých rukou a uplatňovali jeho prostřednictvím své mocenské aspirace. Zejména vzpomínali, jak jesuité, kterým citovaný zákon Fallouxův vrátil dlouho postrádané právo vyučovat, pokryli Francii po boku jiných kongregací sítí svých kolejí, konkurovali úspěšně státním lyceím, rozvráceným Fortoulovou reformou, a upevňovali církevní vliv na mládež vládnoucích vrstev společnosti II. císařství a prvního desetiletí III. republiky. Anatole France později (r. 1904) sám o tom řekl: „Jesuité a maristé, kteří měli přízeň urozených kruhů, přitahovali do svých ústavů syny bohaté a ješitné buržoasie, která hoříc touhou, aby se podobala šlechtě, mohla ji napodobovat aspoň v jejích předsudcích.“¹⁸ Proto republikáni zavřeli v mnoha departementech jesuitské ústavy, spěchali s polaičtěním učitelského personálu a pohlíželi na latinu nejen jako na málo užitečný odkaz minulých dob, jemuž by stačilo méně hodin — nýbrž se na ni dívali s nedůvěrou i jako na jeden z tradičních nástrojů jesuitského klerikalismu.

Ve Franceově literární činnosti do 80. let bychom sotva našli nějaké klerikální sympatie. Ani teď France svůj postoj k církvi v základě nezměnil. Nebyl však tou dobou militantním politickým antiklerikálem, jakým se stal později. Naopak dovedl se teď s hlediska jakéhosi blahovlnného porozumění a liberalismu církve zastat, když byla napadána militantním volnomyšlenkářstvím pokrokářů. A proto usiloval i o to, aby při své obhajobě humanitního studia odloučil problém latiny od stupňujícího se protiklerikálního boje.

V dalších částech článku *Ve prospěch latiny* pokoušel se France kritikou pozitivních požadavků reformátorů ukázat, že modernisovanou náplní se středoškolské studium nestávalo skutečně praktickým, protože prý pěstování reálných předmětů stačí zrovna na to, aby se žákům vstřípilo několik odborných termínů. Znalost živých jazyků pak sice za praktickou uznával, ale tady přišel se zásadní otázkou tradicionalistů, zda totiž středoškolské studium má za jediný cíl praktickou užitečnost. France odpovídal: „Nikoliv, krásné jméno humanitní studium, kterým se dlouho označovalo, nás poučuje o jeho pravém poslání; má vzdělávat lidi, a nikoliv ten nebo onen druh lidí; má učit myslit.“

Bylo to přiznání k principu, o nějž byl sváděn urputný boj. „Chovám ke studiu latiny beznadějnou lásku,“ psal. „Jsem přesvědčen, že bez něho je veta po kráse francouzského genia. Latina pro nás není jazykem cizím, je to jazyk mateřský; jsme Latinci. Co v krvi máme nejkrásnějšího, pochází z mléka římské vliče. Všichni ti z nás, kdo mysli trochu silněji, naučili se myslet na latině. Nepřepínám, řeknu-li, že kdo nezná latinu, nezná nejvyšší jasnost slovního projevu. Všechny jazyky jsou vedle ní nejasné. Když takto mluvím, neklamu se, věřte mi to, o šíři ducha Ciceronových krajanů; vidím jeho meze. Řím měl prostě, silné, nepočtené myšlenky. Ale právě proto je neporovnatelným vychovatelem. Po něm přišlo lidstvo na hlubší myšlenky; svět poznal nový záchvěv ve styku s věcmi, to je pravda. Je však také pravda, že pokud jde o vyzbrojení mládeže nic se nemůže měřit s latinskou silou.“ Stavěl proti problematické prý výchovné hodnotě mlhavých novodobých veleděl — *Hamleta a Fausta* — výchovnou hodnotu příběhů antického dějepisce Tita Livia. Zdůrazňoval na něm nejen vzornou formální pravidelnost v řazení myšlenek a jasnost, nýbrž i vynikající stránky ideové a mravní: „Lekce vlastenectví, odvahy, oddanosti, náboženství předků, kult vlasti. To je klasik!“ A přitom mu Řím nebyl poslední instancí. Přes svou chválu latinské jasnosti a rozumovosti a latinské mravní síly uzavřel svou apologii odkazu obojí antiky tím, že se sklonil před výsostností Řecka: „Nemluvme o Řecích“, podotkl. „Ti jsou květem a vůní. Jsou více než ctnost, mají vkus! Rozumím tím onen svrchovaný vkus, onen soulad, který vzniká z moudrosti. . .“¹⁹

Konservativní kruhy 80. let mohly tedy autora, který projevoval takový smysl pro tradiční ctnosti a tradiční formy, takřka pokládat za svého. Jenže France nebyl pravým tradicionalistou. Již mezi parnasisty se nadchl pro materialistické učení transformismu, které bylo částečně obnovováno z antiky a živěno četbou Lukrecia. Herakleitovské *panta rei* zůstalo jedním z článků filosofického kředa Anatola France, ctitele Epikurova. Když vystřízlivěl z přemršťených nadějí scientismu, neodklonil se proto od transformismu a evolucionismu. Přiklonil se k variantě transformismu, kterou hlásal geolog Charles Lyell. Byla to theorie „aktuálních příčin“, neznatelných, pomalu, ale stále působících sil, z níž plynul závěr, že „všechno, co žije, se stále proměňuje, ale neznatelně a skoro aniž o tom víme.“²⁰ Nabízela Franceovi možnost smířovat protiklady — představu skutečného, ale pro bezprostředního pozorovatele neviditelného vývoje a představu viditelné, ale ve skutečnosti jen zdánlivé, přechodné stability. France hledal pro tuto theorii doklady v pozvolných proměnách lidské psychologie i jevů hospodářských a společenských a domníval se, že by její aplikace na život politický a duchovní mohla mít za následek, že by v ní „konservativní duch a duch revolucionářský našli základnu pro smír. . .“²¹ Můžeme její odraz sledovat i v jeho koncepcích uměleckých. Jako čelní francouzští autoři XIX. století byl i France veden k tomu, že se snažil vymanit ze světa buržoasního utilitarismu a najít svět lidsky a básnicky opravdovější. Ale jeho cesta přitom nebyla blízká žádné z těch, po nichž se pouštěli průbojně — s objevitelským, novotářským nebo obrazoboreckým zanicením — různí ti Zolové, Mallarméové, Rimbaudové, stejně jako jeho republikánství nebylo blízké cestě revolučního boje, od které jej tehdy v oblasti politické a sociální odradila Komuna. Připadal v 80. letech jako ideologický a literární tradicionalista, ačkoliv jím byl jen částečně. Je to patrné i na detailním problému jeho vztahu k humanitnímu studiu.

Přes to, že se přiznal, že se chvěje o osudy tohoto studia, dělal z transformistického názoru o neustálém toku jevů závěry i pro ně. Byl si vědom toho, že mu v moderním světě nastával nevyhnutelný soumrak. Počítal s tím, že po řečtině

se musí nakonec i latina stát na školách pouhým „stínem“ — dříve nebo později. „Střední škola,“ pravil, „bude se čím dál více znavovat neporovnatelné skvělosti, kterou jí dodávala její zdánlivá neužitečnost. Jelikož tato přeměna je nutná, jelikož odpovídá změně mravů, bylo by málo filosofické kormoutit se nad tím více, než se sluší. Není-li mě možno utěšit, rozum mi říká, že nemám pravdu; příroda není nikdy na straně těch, kdo nejsou k utěšení. Je vždy trochu hloupé mračit se na budoucnost. Národy mají instinkt toho, co je pro ně vhodné, a nová Francie najde snad školství, jehož má pro své děti zapotřebí. . .“²² A tak stať napsaná „ve prospěch latiny“ nevyzněla jako obrana v pravém slova smyslu. Chyběl jí k tomu podstatný rys — vůle k boji, která byla paralysována vědomím transformisty, že by to byl boj za ztracenou věc. France přijímal nutnost pozvolného zániku klasických studií s elegickou resignací. —

Anatola France, vyšinuivšího se z malých poměrů, mohly jen na čas zmýlit vnější znaky urozené tradičnosti, vlastenectví, „řádu“, jimiž jej oslnily konservativní vrstvy, zatlačené liberály do nevaživé oposice. Prohlédl za několikaletého procesu, za něhož se podstatně sblížoval se současnou společenskou realitou a postavil na stranu pokroku. Zjistil, kolik egoismu se skrývalo v t. zv. vlastenecké politice kruhů, kterým se nepodařilo na konci 80. let násilím odstranit republiku liberálů. Sledoval korupční skandály, které připravovaly o důvěru buržoasní liberály, sblížující se s pravíci. Poznával z autopsie lesklou prázdnotu společenské elity. Byl vyburcován ze shovívavého skepticismu mohutnější reakcí proti vědeckému racionalismu. Pozoroval s obavami, jak politická pravice vytváří nový morálně sociální dogmatismus, opírající se o zvýšenou aktivitu církevních kruhů. Začínal si všímat dělnické otázky a rychlého růstu socialistického hnutí, jeho boje proti kapitalistickému řádu, jeho úsilí po uskutečnění sociální spravedlnosti odstraněním vykořisťování jedné třídy druhou. Když koncem 90. let nastalo ve Francii radikální třídní duchů — v souvislosti se soudním případem kapitána Dreyfuse, podvodně obviněného z velezrady a nevině odsouzeného na galeje — vystoupil Anatole France nadobro ze své slonové věže spisovatele již slavného — a připojil se k militantním socialistům a pokrokovým intelektuálům, aby bojoval slovem i perem proti royalistické, nacionalistické a klerikální pravici. Stal se jedním z nevlivnějších stoupenců učení o dějinném poslání proletariátu a nutnosti masovým úsilím uspišit příchod nevyhnutelných změn společnosti. „Na svém pomalém postupu,“ pravil France transformista při zahájení kursů jedné lidové university r. 1900, „který vede přes překážky k dobytí veřejné moci a sociálních sil, proletariát pochopil nutnost vzít již nyní vědu do svých rukou a zmocnit se mohutných zbraní myšlenky. . .“²³

Celý tento vývojový proces odváděl Anatola France postupně od toho, aby zdůrazňoval svůj postoj k otázce humanitního studia v tom smyslu, jak jej formuloval v 80. letech. Ovšem vzdával se zde svých posic nesnadněji než v jiných oblastech. Zdálo se mu na příklad, že si jejich správnost může ověřit i při problému náporu nového irracionalismu. R. 1890 se pozastavoval nad vývojovým zvratem, který mu připadal nepochopitelný. „Idealismus nás přivedl k vědě,“ psal. „Positivní vyučování přivádí novou generaci k mysticismu. Z toho by se pomátla lidská moudrost. Čím více pozoruji, tím více nabývám přesvědčení, že mládež, vzdělaná novými methodami, je vším jiným jenom ne racionalistická. Fakty už jí nic neříkají a ona od pozitivních method nic neočekává. . .“²⁴ Změnu mentality nejmladší generace, zajímající se méně o fysiku tohoto světa než o nějakou novou metafysiku, přisuzoval France několika příčinám historického vývoje Francie po r. 1870, mimo jiné však také postupujícímu úpadku všeobecně

vzdělávajících klasických studií, který spolu s ostatními příčinami prý měl za následek pokles intelektuální odvahy a myšlenkové iniciativnosti.

Sociální a politický vývoj Francie konce XIX. a začátku XX. století přispíval k tomu, že se boj o zaměření střední školy vedl dál v nových obměnách. Účastnili se ho Taine (1892), Lemaître (1898 a později) a jiní; France však se již zvláště neexponoval. Reforma ministra Leyguesa r. 1902 značně zmodernisovala střední školství (odstranění samostatných reálék; rozdělení nižšího stupně střední školy na větev s latinou a bez latiny, vyššího stupně na čtyři větve, z nichž větev A byla čistě klasická a větev D čistě reálná). Zároveň Sorbonna, regenerovaná exaktnějšími vědeckými methodami, hájila požadavek jednak větší demokratisace, jednak t. zv. odrétoričtění střední školy a maturitních zkoušek, t. j. její modernisace na úkor humanitních předmětů. Tím vším se přestřelky mezi táborem „klasiků“ a „modernistů“ vyhotily v ostrou polemiku. Začalo se mluvit nikoliv již jen o krisi latiny, nýbrž francouzštiny a francouzské kultury. Tradicionalista Agathon, shrnující r. 1911 knižně hlavní doklady a polemické argumenty současného sporu o klasické studium, prozrazoval, jak v této době napětí mezi Německem a Francií nacionalistické kruhy byly na poplách, že se francouzské školství odnárodňuje vlivem imperialismu německé historické vědy a jejich method. „... Je hluboká shoda mezi naším francouzským geniem a mezi tím, co širokým výrazem nazýváme klasickou kulturou...“ psal Agathon. „Bezohledně přerušovat tuto staletou rovnováhu rasy a kultury znamená porušovat část dědictví latinského genia.“²⁵ Ovšem na druhé straně mělo humanitní studium zastánce také mezi vzdělanými socialisty (Jaurès, Paul-Boncour atd.). Zmatenost situace, do níž se dostávala otázka střední školy, vyplývá ze slov Paul-Boncoura: „Od několika let se zmocnil politiků zvláštní předsudek: kladou proti sobě klasické studium a pokrokové myšlení, považují moderní vyučování za demokratické a řečtinu a latinu za reakční... jako by... klasická tradice měla něco společného s politikou: je to tradice Francie, je to čest naší rasy, nejvyšší výraz našeho genia, ať žijeme v jakémkoliv politickém režimu a za jakéhokoliv společenské formy. Toho dne, kdy bychom s ní převali svazky, připravili bychom se o to, co je v nás nejlepšího.“²⁶ Jenže otázka klasické kultury a latiny byla již stržena do prudkého ideologického boje, rozdělujícího Francii v předvečer první světové války. Protidemokratické kruhy udělaly z ní heslo šovinismu. Rodiče z t. zv. lepších vrstev dávali teď své děti ostentativně do klasické větve. Historik francouzského středního školství Georges Weill napsal: „Kdežto r. 1850 byla latina republikánská a podezřelá ze socialismu, v r. 1912 se útočilo na republiku ve jménu humanitního studia.“²⁷

Anatolu Franceovi — který mezitím veřejnou i spisovatelskou činností velkou měrou přispěl k rehabilitaci kapitána Dreyfuse, k vítězství levicových stran a zvláště k uskutečnění odluky církve od státu — chyběly teď bezprostřední podněty, jaké jej v 80. letech (přival vzpomínek na vlastní dětství, když se mu narodila dcera; povinnosti pravidelně píšícího žurnalisty atd.) vedly k tomu, aby zasahoval do boje o modernisaci středního školství. Když se však za první světové války a bezprostředně po ní opět pohroužil do autobiografie, vrátil se také ještě jednou k otázce někdejšího humanitního studia. Bylo to v knize *Život v květu* (1922). Nešfířil se již napolo lyricky o dojmech z klasických studií, ani neopakoval jejich chválu; rozepisoval se o nich věcněji. Anatole France prošel boji francouzských socialistů, přivítal Velkou říjnovou revoluci, sledoval a oslavoval vývoj v mladém Sovětském svazu, ve Francii hájil tehdejší vystoupení Martyho a přispíval různými projevy do deníku *L'Humanité* (jenž se od r. 1920 stal ústředním orgánem Komunis-

tické strany Francie). Nebylo možné, aby starý spisovatel, který se ideologicky přeorientoval a v mnohém přiklonil k thesím marxistického učení, viděl v klasickém studiu jako dříve základ výběrové střední školy, nejlepší zdroj vzdělávání ducha a nejlepší školu myšlení. Marxistické učení ovšem nebylo nikterak nepřátelské klasickým studiím. Bedřich Engels je naopak bral přímo v ochranu proti Dühringově koncepci „lidové školy budoucnosti.“²⁸ Avšak Anatole France měl nyní na rozdíl od 80. let jasnější představy o významu moderních věd pro poznání skutečnosti světa a pro vzdělání mas, o jejich funkci odstraňovat předsudky a pomáhat aktivně připravovat novou společnost.

Tentokrát se France (v kapitole *Rozvětvení*) zastavil u Fortoulova rozdělení vyšší střední školy na větev humanitní a reálnou. Vytýkal reformě, že stavěla před volbu specialisace již nezralé čtrnáctileté děti. Kritisoval svůj tehdejší povrchní odpor k algebře a geometrii, pro který se nakonec rozhodl přihlásit se na humanitní studium, poněvadž se mu zdálo „snadné, uhlažené a milé“. Vzpomínal i další negativní stránky rozvětvení — vzájemného prezírání žáků obou větví, při čemž nedával za pravdu žákům klasického studia. „Jako žák literární větve,“ psal teď, „přijímal jsem za své předsudky třídy a se zálibou jsem se posmíval těžkopádnému a nezdobnému duchu žáků větve reálné. Snad se jim nedostávalo uhlaženosti a klasického vzdělání. Ale jak hloupě jsme vypadali my, žáci větve literární!“²⁹ Ještě větší nedostatek Fortoulova zavedení dvojí studijní větve spatřoval France — někdejší zastánce elitnosti a soběstačnosti humanitního vzdělání — v tom, že reforma znemožnila mládeži „sledovat celý chór Mus“. Psal: „... Měla z toho pro nás vzejít velká škoda; neboť vědy odloučené od předmětů literárních zůstávají mechanické a neotesané; literární předměty pak zbavené předmětů vědeckých jsou duté, neboť věda je podstatou literárních předmětů.“³⁰

Avšak Anatole France se na Fortoulovu reformu neřídval jen jako na chybný krok pedagogický. Viděl v ní — se zřetelem k odstranění filosofie a okleštění historie — čin majetné buržoasie, která k ochraně svých třídních zájmů potřebovala diktatury Napoleona III., nikoliv svobody myšlení. Starý France ve všem tom navazoval v podstatě na argumentaci opozičních liberálů a socialistů z doby II. císařství, kteří v reformě spatřovali snahu desorganisovat a paralyzovat školství tam, kde mohlo být nepohodlné režimu.

Konečně uvažoval starý France o Fortoulově reformě jako o projevu třídního utilitarismu kapitalistické buržoasie II. císařství. Právě ten prý „uspíšil úpadek klasických studií, které již neodpožívaly potřebám buržoasní společnosti, tíhnoucí úplně k průmyslu a peněžnictví“. Jako typický doklad tohoto utilitarismu uváděl France slova nejmenovaného školského činitele „buržoasně zaměřeného a věrného Červencové monarchii“, jež kapitalistické buržoasii francouzské poskytla možnost prudkého vzestupu. Tento činitel (šlo o Saint-Marc Girardina) prý prohlašoval, že nejde o to, vychovávat z mládeže vědce, básníky, literáty nebo advokáty: „Chceme, aby z naší mládeže vzešli dobří obchodníci a dobří zemědělci. K čemu našim synům poslouží pro tato zaměstnání, která tvoří základ společnosti, řečtina a latina, jimž je učíte a jež rychle zapominají? Všichni nemohou spisovat, obhajovat, učit. Největší část je mimo okruh učených zaměstnání. Co dělají střední školy pro tento velký počet? Nic nebo nic dobrého.“³¹

France k tomu rozhořčeně poznamenával, že se jistě nenajde „srdce jenom trochu ušlechtilejší, které by tato nízká a neomalená slova nenaplňovala odpořem“. Přitom si zasteskl, že hrubě materialistická mentalita buržoasie XIX. století, ze které se tato slova zrodila, do přítomné chvíle nepominula a že střední škola proto již půl století nepřestávala upadat. Nebyla to tedy poklona ani pro

pofortoulovské reformy, nevyjímajíc reformu Leyguesovu z r. 1902, i když se o ní nezmiňoval. Specializační rozdrolení jednotné středoškolské náplně, k němuž Leygues sáhl a jež neuspokojilo nikoho, bylo v podstatě odstupňovanější, modernější variantou *bifurkace* Fortoulovy: byla to *quadrifurkace*. Zdá se však, že Franceovi nyní — na rozdíl od 80. let — tanulo na mysli ucelenější všeobecné vzdělání, zahrnující „celý chór Mus“, tedy předměty literární i reálné. Ovšem, jak si konkrétně představoval „neupadající“ střední školu a hlavně jaký úkol přisuzoval klasickým studiím na nové škole socialistické — to France přímo neřekl.

Nejvíce mu nyní totiž ležela na srdci aktuálnější otázka — odstranění nedemokratického dualismu francouzského školství, založeného na třídní diskriminaci a majetkových možnostech, dualismu školství základního a středního. Proto pokračoval úvahami o střední škole jako o sociálním přežitku. „Střední škola je odsouzena k zániku,“ pravil. „Neodpovídá již požadavkům naší společnosti, aby dítě z lidu chodilo do obecné školy a aby bohatému dítěti byla vyhrazena škola střední, na níž se ostatně ničemu nenaučí. . . Stejně vyučování pro děti bohaté i chudé. Všechny budou chodit do obecné školy. Ty z nich, které tam projeví nejvíce vloh pro studium, budou připuštěny na střední školu, která bude bezplatná a sdruží ve stejných lavicích elitu mládeže buržoasní a elitu mládeže proletářské. A tato elita dodá svou elitu vysokým školám směru vědeckého a uměleckého. Takovýmto způsobem bude demokracie spravována nejlepšími.“³² Anatole France si tedy řešení nové jednotné školy pro všechny a celého školského problému představoval v duchu třídního solidarismu. I zde se obrážel — přes jeho nynější sympatie s komunismem — kompromisní charakter sociálně politické linie, kterou spoluurčoval jeho světový názor, oprávněný se o koncepci evolucionistického transformismu. „V posledních letech svého života,“ říká sovětská autorka Valentina Dynniková, „se France nejednou prohlašoval za komunistu. Komunistou ovšem nebyl.“³³

Závěrem lze shrnout, že vývoj názorů Anatola France na humanitní studium byl úzce spjat s vývojem jeho názorů filosofických, politických a sociálních. Humanitní studium samo přispělo k rozvíjení Franceova smyslu pro jeden z nejkvalitnějších odkazů klasické tradice — pro rozumově jasný, ukázněný, ušlechtilý slovesný výraz. Franceovo umění se mohlo dlouho zdát na první pohled „aristokratické“. Ve skutečnosti mělo rys hluboce demokratický. France o něj usiloval vědomě. „Nejkrásnější slova na světě jsou pouze prázdným zvukem, jestliže se jim nerozumí,“³⁴ napsal v *Životě literárním*. „Jazyk není výlučným vlastnictvím literátů. Není to statek, jehož by mohli používat, jak se jim líbí. Jazyk patří všem. I nejdovednější umělec má povinnost, aby mu zachoval jeho národní a lidový ráz; musí mluvit řečí veřejnou.“³⁵ Oporu pro zachování všeobecné srozumitelnosti a rozumové jasnosti francouzštiny viděl Anatole France v latině. Rozebíraje na díle romanopisce Louis Aragona povahu skladby současné literární francouzštiny a ukazuje její značnou odlišnost od skladby francouzštiny klasické, uvádí jeden z dnešních linguistů — Paul Imbs — v celé řadě příčin této změny na prvním místě „*vlivy školské dané ústupem latiny*, jejíž skladba, tak silně článkovaná, i když se uvolňuje jako u Seneky nebo u Tacita, sloužila francouzské skladbě po dlouhá staletí jako vzpruha i jako brzda. . .“³⁶ Dává tedy Paul Imbs Anatolu Franceovi částečně za pravdu. Demokratický rys jasnosti a prostoty jazyka Anatola France způsobil, že jeho díla — na rozdíl od mnohých děl jeho novotářských současníků, které jejich nemírné pokusnictví svedlo do slepé uličky umění výlučného nebo lidsky ne vždy důstojného — zůstala přes odstup času

všeobecně přístupná a vyšla i v Sovětském svazu ve více než desetimilionovém nákladu.

Nechť byl vývoj Franceových názorů na humanitní studium jakýkoliv, obráží se v nich zřetelně jedna konstanta: Franceův hluboký vztah k řecké a římské antice. Humanitní studium tento vztah ve Franceově mládí živilo a snad i připravovalo částečně cestu budoucímu autoru děl s antickou tematikou. Je dokonce možné, že bylo u kolébky jeho pozdějšího smyslu pro antický naturalismus, který se vyvinul ve smysl pro epikurejsko-lukreciovský materialismus, atheismus a transformismus, jenž se Franceovi stal nakonec mostem k thesům materialismu historického.

V předvečer první světové války, za rozjitřených bojů o kontinuitu klasické kultury ve Francii, vyhledal Anatole France pro knižní soubor svých starších statí z literární historie název: *Latinský genius* (*Le Génie latin*, 1913). Předmluva vysvětlovala volbu výmluvného titulu, který, jak France podotýkal, neměl nijakou bezprostřední souvislost s tematikou článků: „Je to vyznání věrnosti a lásky k tradici řecké a latinské, tradici moudrosti a krásy, mimo kterou je jen blud a zmatek. Za filosofii, za umění, za vědu, za soudnictví, za všechno vděčíme Řecku a jeho dobyvatelům, jichž si dobylo. Od antiky, která je stále živá, se ještě stále učíme.“³⁷

Při takovémto oceňování dějinné úlohy řecké a římské kultury pro pokrok lidstva nebylo ani od starého France možno očekávat, že bude hodnotit lhostejně nebo přímo zamítavě význam humanitního studia. Zakončtje kapitolu o fortoulovské bifurkaci přiznal v *Životě v květu*, zač se i na sklonku života cítil zavázán svému vlastnímu klasickému studiu: za trojí lidskou metu, která z antiky zářila do jeho myšlení a snažení: „V oněch špinavých třídách se mi zjevily Řecko a Řím, Řecko, které naučilo lidi vědě a kráse, Řím, který světu přinesl mír.“³⁸

P o z n á m k y

¹ Michel Corday, *Anatole France d'après ses confidences et ses souvenirs* (Paris, A. Delpeuch 1928), 96.

² Annette Antoniu, *Anatole France critique littéraire* (Paris, Boivin 1929), 240. Podtrhla autorka.

³ Michel Corday, *op. cit.*, 39.

⁴ L. - X. de Ricard, *Anatole France et le Parnasse contemporain* (*La Revue* 1902); cit. z F. Desonay, *Le Réve hellénique chez les poètes parnassiens* (Paris, Libr. anc. H. Champion 1928), 318—319.

⁵ Romain Rolland, *Compagnons de Route. Essais littéraires* (Paris, Éd. du Sablier 1936), 25.

⁶ Daniel Mornet, *Histoire de la Clarté française* (Paris, Payot 1929), 112—115.

⁷ Ernest Lavisse, *Souvenirs* (1911); cit. z Georges Weill, *Histoire de l'enseignement secondaire en France. 1802—1920* (Paris, Payot 1921), 147.

⁸ *Le Livre de mon ami* (O. c. ill., III), 307. — Uvádím Franceova díla z vydání *Oeuvres complètes illustrées* (Paris, Calmann-Lévy 1925—1937), pokud tam vyšla, a to zkratkou O. c. ill. s označením příslušného svazku.

⁹ J. N. Medynskij, *Dějiny pedagogiky* (Praha, St. ped. nakl. 1953, 2. vyd.).

¹⁰ *Les Désirs de Jean Servien* (O. c. ill., III), 145.

¹¹ Charles Braibant, *Le Secret d'Anatole France. Du Boulangisme au Panama* (Paris, Denoël et Steele 1935), 326.

¹² *Le Livre de mon ami* (O. c. ill., III), 316.

¹³ Viz o tom v knize: Daniel Mornet, *Les Origines intellectuelles de la Révolution française. 1715—1789* (Paris, Colin 1934, 2e éd.).

¹⁴ Srov. Georges Cogniot, *La Question scolaire en 1848 et la loi Falloux* (Paris, Éd. Hier et aujourd'hui 1948).

¹⁵ Srov. Georges Weill, *Histoire de l'enseignement secondaire en France a Encyclopédie française*, XV. sv.: *Éducation et Instruction* (Paris 1939).

¹⁶ *La Vie littéraire I* (O. c. ill., VI), 252.

¹⁷ Tento zákon, vydaný na sklonku kratičké II. republiky, byl tehdy Victorem Hugem marně pranýřován jako reakční. Podle slov Anatola France z r. 1902 „vydal veřejné školství výsanc kleru“. (*Opinions sociales I*, Paris, Société de librairie et d'édition 1902, s. 95. — Dnes se čte v novém souboru Franceových projevů *Trente ans de vie sociale. I. 1897—1904* [Paris, Émile-Paul 1949], s. 84, pořizovaném a komentovaném Claude Avelinem.) Fallouxův zákon umožnil otevření církevních škol v rámci povolovaného soukromého školství („enseignement libre“). Za jediný rok takto vzniklo 257 nových školských ústavů. Je zajímavé, že se teď i mezi katolíky našli odpůrci klasických studií, a to s hlediska orthodoxie: „ultramontáni z krajní pravice vytýkali novým kolegům, že zachovávaly někdejší zaujetí pro pohanské autory. Abbé Gaume, hájící tento názor v *Le Ver rongeur* (1851), vyvolal velmi prudký spor mezi katolíky; stoupenci starověkých klasiků, hájených jesuity, to v Římě vyhráli“ (G. Weill, *Histoire de l'enseignement secondaire en France*, 132).

¹⁸ *L'Église et la République* (Paris, Éd. Pelletan 1904), 43.

¹⁹ *La Vie littéraire I* (O. c. ill., VI), 256—258.

²⁰ *Le Jardin d'Épicure* (O. c. ill., IX), 453.

²¹ *Tamtéž*, 421.

²² *La Vie littéraire I* (O. c. ill., VI), 258.

²³ *Opinions sociales I*, 73. — V Avelinově novém souboru *Trente ans de vie sociale I* (1949) s. 37.

²⁴ *Le Temps* z 30. března 1890 (cit. podle Ch. Braibant, *Le Secret d'Anatole France*, 137).

²⁵ Agathon (pseudonym dvou spolupracovníků, Henri Massise a Alfreda de Tarde), *L'esprit de la Nouvelle Sorbonne. La crise de la culture classique. La crise du français* (Paris, Mercure de France 1911), 174.

²⁶ *Tamtéž*, 144—145 (v poznámce).

²⁷ *Histoire de l'enseignement secondaire en France*, 222.

²⁸ *Anti-Dühring. Pána Evžena Dühringa převrat vědy* (Praha, Svoboda 1949), 278.

²⁹ *La Vie en Fleur* (O. c. ill., XXIII), 347.

³⁰ *Tamtéž*, 354.

³¹ Saint-Marc Girardin, novinář, literární kritik, profesor na Sorbonně a poslanec za Červencové monarchie, byl ministrem Guizotem v polovině 30. let minulého století vyslán do jižního Německa, aby si prohlédl tamější odborné školství. Když se z cesty vrátil, podal Guizotovi zprávu. V ní uváděl mimo jiné také slova, citovaná Francem jako doklad buržoasního utilitarismu. Ve skutečnosti to byl požadavek, vyslovený podle Girardina četnými otci, kteří se na Červencové monarchii dožadovávali pro své syny praktičtější zaměřeného školství.

³² *La Vie en Fleur* (O. c. ill., XXIII), 354—356.

³³ Srov. studii doprovázející sovětský překlad Franceovy *Současné historie* Анатоль Франс, Современная история. Перевод с французского. Послесловие В. Дынник. Тосуд. издательство худож. лит., Москва 1950; 561. Viz také monografii Georges Suffela *Anatole France* (Paris, Éditions du Myrte 1946), 366. Podle Suffela se Franceova „apologie jednotné školy“ tehdy „asi zamlouvala p. Herriotovi“, vůdci radikálních socialistů po první světové válce (s. 365). Zdá se, že se starý Anatole France zhruba přikláněl k reformním názorům, které od sklonku první světové války a zvláště bezprostředně po ní ukládala do svých návrhů skupina mladých socialistických pedagogů (Les Compagnons), početné a významově rychle vzrůstající. Jejím orgánem se stal pedagogický časopis *Solidarité*. Podle představ těchto reformátorů měla pětitřídní výběrová škola (navazující na školu jednotnou) mít za základ výuky „hlavně francouzštinu a latinu, se speciálními kursy řečtiny pro jedny, matematiky pro druhé“ atd. (G. Weill, *Histoire de l'enseignement secondaire en France*, 237). Latina zde tedy měla zůstat ve společném základu.

³⁴ *La Vie littéraire I* (O. c. ill., VI), 267.

³⁵ *Tamtéž II* (O. c. ill., VI), 524.

³⁶ Paul Imbs, *Notes sur la syntaxe du français contemporain d'après „Aurélien“ de Louis Aragon* (*Le Français moderne XVI*, 1948, s. 208). Podtrhl Paul Imbs.

³⁷ *Le Génie latin* (O. c. ill., XXI).

³⁸ *La Vie en Fleur* (O. c. ill., XXIII), 356.

АНАТОЛЬ ФРАНС И ВОПРОС ГУМАНИТАРНОГО ОБУЧЕНИЯ

Вопрос о гуманитарном обучении как основе средней школы подвергался обсуждению во Франции, начиная с 18-ого века; на всем протяжении второй половины 19-ого и в начале 20-ого веков этот вопрос под влиянием социального и политического развития обострился до нового „спора древних и современных“. Анатоль Франс, поклонник греческо-римской антики, выступал в 80-ых годах прошлого столетия, когда он временно сблизился с традиционалистами, яростным защитником классического обучения — именно вытесняемого латинского языка, который он называл „родным языком“ французов. Однако, будучи трансформистом, он мирился с тем, что предвидел медленную и неизбежную гибель обучения латинскому языку в обществе, потребности которого изменялись. Когда его социальные и политические взгляды прошли, в связи с событиями, дальнейший путь развития, тогда Анатоль Франс, ставший социалистом и сторонником коммунизма, видел в конце своей жизни проблему школы с другой точки зрения. Он подвергал критике буржуазный утилитаризм, результатом которого, по его мнению, было, что „средняя школа уже на протяжении половины века находилась в состоянии упадка“, и требовал, чтобы завтра, после первой мировой войны осуществилась капитальная перестройка публичного школьного дела, прежде всего устранение антидемократического дуализма начальной и средней школы. Кажется, что он в основном вдохновлялся предложениями группы передовых реформистов, организованных под названием „Compagnons“. Не выражаясь точно, какое место в перестроенном школьном деле он хотел отнести классической культуре, состаревший Франс в „Жизни в цвету“ все же не забыл напомнить, чем он сам обязан гуманитарному обучению: тем, что открыл античную Грецию и античный Рим, „Грецию, которая выучила человечество науке и красоте, Рим, который принес миру мир“.

ANATOLE FRANCE ET LA QUESTION DES „HUMANITÉS“

La question des „humanités“ en tant que base de l'enseignement secondaire était débattue en France dès le XVIIIe siècle; au cours de la seconde moitié du XIXe et au début du XXe siècle, elle se transforma, par l'effet de l'évolution sociale et politique, en une nouvelle „querelle des anciens et des modernes“. Grand admirateur de l'antiquité gréco-latine pendant toute sa vie, Anatole France se comportait, dans les années quatre-vingts du siècle passé où il s'était rapproché des traditionalistes, en partisan fervent des études classiques, spécialement du latin menacé qu'il déclarait „une langue maternelle“ pour les Français. Il se résignait, cependant, en philosophe transformiste, à prévoir la lente et inéluctable disparition même des études latines dans une société dont les besoins allaient changeant. Ses idées sociales et politiques ayant évolué au gré des événements, France, devenu socialiste et grand sympathisant du communisme, envisageait, à la fin de sa vie, le problème scolaire d'un point de vue différent. Critiquant l'utilitarisme bourgeois auquel „l'enseignement secondaire n'a fait que déchoir depuis un demi-siècle“, Anatole France revendiquait, au lendemain de la première guerre mondiale, une reconstruction profonde de l'enseignement publique, avant tout la suppression du dualisme antidémocratique de l'enseignement élémentaire et secondaire. L'écrivain semblait s'inspirer, pour le gros du problème, des projets des „Compagnons“. Sans s'exprimer directement sur la place qu'il attribuait, dans l'enseignement secondaire reconstruit, à la culture classique, et sans renouveler ses éloges d'autrefois prodigués aux vertus pédagogiques des „humanités“, le vieux France de *la Vie en Fleur* n'oubliait toutefois pas de rappeler ce qu'il leur devait lui-même: d'avoir découvert la Grèce et la Rome antiques, „la Grèce qui enseigne aux hommes la science et la beauté, Rome qui pacifia le monde“.